

Εργασία με Αυτοκτονικό Έφηβο σε Ανοιχτό Κέντρο στο Λονδίνο¹

Rosaline Joffe

Μετ. Δ. Αναστασόπουλος

Brent Walk-in Centre for Adolescents, London

Οι απόπειρες αυτοκτονίας στην εφηβεία, όποια και να είναι η έκβασή τους, είναι πάντοτε ψυχολογικά σοβαρές. Είναι μια επίθεση στο σώμα κατά τη διάρκεια ενός ψυχωτικού επεισοδίου παροδικού ή μεγαλύτερης χρονικής διάρκειας. Σ' αυτό το άρθρο, η αυτοκτονία εξετάζεται στα πλαίσια της εξελικτικής διεργασίας στην εφηβεία. Περιγράφονται μερικά κοινά στοιχεία και προτείνονται τρόποι κατανόησης και χειρισμού τους. Το ψυχαναλυτικό νόημα της απόπειρας αυτοκτονίας μιας δεκαεννιάχρονης ανιχνεύεται κατά τις πρώτες πέντε προκαταρκτικές συνεντεύξεις, κατά τις οποίες βοηθήθηκε να έρθει σε επαφή με την αυτοκαταστροφικότητά της και την επιθυμία της να ζήσει, να δεχτεί την ελπίδα, που η ψυχοθεραπεία της πρόσφερε.

Αυτό το άρθρο είναι βασισμένο στην εργασία μου με μερικούς αυτοκτονικούς εφήβους σε ένα Ανοιχτό Κέντρο στο Λονδίνο. Στο Συμβουλευτικό Κέντρο του Brent, νέοι ηλικίας μεταξύ 14 και 23 ετών ενθαρρύνονται να έρθουν ή να τηλεφωνήσουν για μια συνάντηση. Δεν υπάρχει κατάλογος αναμονής. Όλους τους βλέπουμε ατομικά. Μετά τις διερευνητικές συνεντεύξεις, ο πελάτης μπορεί να παραπεμφθεί για μακρόχρονη ψυχοθεραπεία ή ψυχανάλυση στο Κέντρο μας ή σε κέντρο άλλης περιοχής ή ίσως σε ψυχιατρείο.

Στο άρθρο αυτό θα προσπαθήσω να δώσω μια σύντομη περιγραφή της αναπτυξιακής διεργασίας της εφηβείας. Μετά, θα ακολουθήσουν μερικές γενικές παρατηρήσεις για την αυτοκτονία και για την τεχνική της συνέντευξης και, τέλος, μια σύντομη κλινική περιγραφή.

Σύντομη περιγραφή της ανάπτυξης

Μπορεί κανείς να θεωρήσει την περίοδο της εφηβείας σαν μέρος της φυσιολογικής διεργασίας της ανάπτυξης ανάμεσα στην παιδική ηλικία και στην ενηλικίωση, μια ψυχονοητική διεργασία με την οποία ο έφηβος αποκτά το δικό του πρόσωπο και κατέχει το δικό του σώμα. Έχει ανάγκη να διαχωριστεί από τα πρωταρχικά του αντικείμενα και να συνδιάσει σε ενιαίο σύνολο τη σχέση του με τους γονείς της βρεφικής, της παιδικής και της εφηβικής ηλικίας και τις σχέσεις του με την ομάδα συνομηλίκων του. Μετά ακολουθεί η εδραίωση μιας σταθερής ταυτότητας φύλου και σεξουαλικότητας. Η εφηβεία χαρακτηρίζεται από ρευστότητα, αλλαγή, πρόοδο και παλινδρομήσεις. Όταν ο έφηβος δεν μπορεί να φτάσει αυτούς τους στόχους, όταν αισθάνε-

¹ Μια προγενέστερη παραλλαγή του άρθρου αυτού παρουσιάστηκε σε εφημερίδα του Συμβουλευτικού Κέντρου του Brent.

ται, όπως συνέβη με μια κοπέλα, ότι δεν μπορεί να προχωρήσει στην ενήλικη γυναικεία ζωή, αλλά –με το μισητό ώριμο γυναικείο της σώμα– ούτε και να επιστρέψει στην παιδική ηλικία, υπάρχει ένα εσωτερικό αίσθημα αδιεξόδου. Όταν αυτή η ρευστότητα είναι πια ανέφικτη, τότε αναφερόμαστε σε «ψυχικό κλονισμό» ή σε «κατάρρευση της διεργασίας της εφηβείας».

Επεκτείνοντας αυτή την αναπτυξιακή έννοια, η εικόνα που έχει κάποιος για το σώμα του έχει τις ρίζες της στις πρώιμες εμπειρίες με το στήθος της μητέρας, οι οποίες, με τη σειρά τους, επηρεάζονται από τη σχέση της μητέρας με το δικό της σώμα ως γυναίκας και μητέρας. Έτσι, το παιδί θα σχετισθεί με το σώμα του ως αξιαγάπητου ή μισητού, κατά το στοματικό, το πρωκτικό και το οιδιπόδειο στάδιο της ανάπτυξης, μέσα από τις δυαδικές ή τριαδικές γονεϊκές σχέσεις. Με την έναρξη της ήβης, όλα αυτά πρέπει να επανεδιαπραγματευτεί μέσα στο πλαίσιο ενός σώματος ώριμου πλέον, ικανού για συνουσία, για δημιουργία παιδιών και με τη νέα δυνατότητα για άσκηση βίας.

Μερικά χαρακτηριστικά των αυτοκτονικών εφήβων και τρόποι αντιμετώπισής τους μέσα στα πλαίσια εκτενών, σε βάθος, συνεντεύξεων

1. Θάνατος

Θα ήθελα να ορίσω την απόπειρα αυτοκτονίας ως μια ενέργεια που περιέχει την πιθανότητα ή τη σχέση του θανάτου. Η πραγματικότητα του θανάτου είναι σωματική· η ιδέα ή η σκέψη του θανάτου είναι ψυχική. Πολλοί έφηβοι σκοπεύουν ν' αυτοκτονήσουν και όμως συμπεριφέρονται σαν κάτι από αυτούς να πρόκειται να παραμείνει ζωντανό ή, ασυνείδητα, προσδοκούν να αναγεννηθούν. Στόχος μας είναι να ξεσκεπάσουμε αυτές τις φαντασιώσεις, να ξεκαθαρίσουμε τι σημαί-

νει θάνατος με όρους της πραγματικότητας και να φέρουμε τους έφηβους σε επαφή με το μέρος εκείνο του εαυτού τους που θέλει να ζήσει.

2. Ενοχή

Η ενοχή του έφηβου και η έγνοια για τον πόνο, που η αυτοκτονία του θα προκαλέσει στους γονείς του, συχνά φαίνεται ότι απουσιάζουν τελείως. Πολλές απόπειρες αυτοκτονίας έρχονται μετά από ένα καυγά με τους γονείς, ο οποίος συχνά έχει προκληθεί από τους ίδιους τους εφήβους. Τότε είναι που μπορούν να παραμερίσουν την αγάπη και την ανησυχία τους για τον εαυτό τους και για τους γονείς τους και να απαρνηθούν τη δική τους ενοχή και την ευθύνη για την αυτοκτονική επίθεση προς τον εαυτό τους και προς τους άστοργους γονείς. Σε μια θεραπευτική παρέμβαση, χρειάζεται να τους βοηθήσουμε να καταλάβουν αυτό το είδος της προβολής πάνω μας και να οικειοποιηθούν την ενοχή και την ευθύνη, καθώς και τα ενυπάρχοντα συναισθήματα του αβοήθητου και της αποτυχίας. Πολλοί έφηβοι έχουν παραπνευθεί ότι η φανερή έγνοια και αγάπη του γονιού κάνουν ανέφικτη την αυτοκτονία. «Γιατί θα πρέπει να ζω γι αυτούς;» είναι μια κραυγή που ακούγεται συχνά.

3. Η δύναμη του μυστικού σχεδίου αυτοκτονίας

Όταν οι έφηβοι αισθάνονται ευάλωτοι και ανίσχυροι, όταν η –έλλειψη ελέγχου είναι πια αφόρητη, η ιδέα της αυτοκτονίας τους δίνει μια αίσθηση δύναμης πάνω στη δική τους ζωή και ένα όπλο που μπορούν να χρησιμοποιήσουν εναντίον των άλλων. Ένα μεγάλο μέρος της χρησιμότητας της αυτοκτονίας σαν όπλου στην ενοχή και σαν μελλοντικό μέσου επίκρισης, χάνεται όταν δεν μπορεί πια να χρησιμοποιηθεί κρυφά. Αντιμέτωποι με την παντοδυναμία των εφή-

βων και τη δική μας αδυναμία ότι δεν είμαστε παρά άνθρωποι, ανασφαλείς, αγχώδεις και αβέθαιοι, μπορεί, σαν άμυνα, να αποκλείσουμε την πιθανότητα της αυτοκτονίας τους ή, αντί γι' αυτό, να γίνουμε τόσο παντοδύναμοι όσο και οι έφηβοι στην αποφασιστικότητα μας να τους σώσουμε. Στους αυτοκτονικούς νέους λέω ότι αν είναι αποφασισμένοι να αυτοκτονήσουν ξέρω ότι δεν θα μπορέσω να τους εμποδίσω. Επίσης, ποτέ δεν τους κρύβω ότι ξέρω πως σκοπεύουν να αυτοκτονήσουν, αν όλα τα άλλα αποτύχουν.

4. Ψυχωτική ποιότητα

Η απόπειρα αυτοκτονίας είναι πάντα σημάδι σοβαρής παθολογίας. Πιστεύω ότι η ενέργεια της αυτοκτονίας γίνεται στη διάρκεια ενός παροδικού ψυχωτικού επεισοδίου, μικρής ή μεγάλης διάρκειας. Αμέσως μετά από μια αποτυχημένη απόπειρα αυτοκτονίας, υπάρχει η πιθανότητα επανάληψης, όσο η εισβολή των απωθνημένων φαντασιώσεων ή/και των συγκρούσεων είναι ακόμα ενεργός. Πριν από την αυτοκτονία, συχνά υπάρχει μια παρορμητική διάθεση ή ένας καταναγκασμός του εφήβου να βρει, μέσα από τη δράση, ανακούφιση από τις φαντασιώσεις αυτές που, συχνά, είναι σεξουαλικής, διαστροφικής ή αιμομικτικής φύσης. Σε μια βραχεία παρέμβαση, ίσως να μην μπορεί κανείς να ερμηνεύσει το ασυνείδητο κίνητρο. Μπορεί, όμως, να οδηγήσει τον έφηβο σε μια συμμαχία με τη θεραπευτική διαδικασία, δείχνοντάς του ότι δεν επιλέγει με την ελεύθερη βούλησή του να πεθάνει, αλλά ότι εξαναγκάζεται από δυνάμεις για τις οποίες ελάχιστα γνωρίζει.

5. Η επίθεση στο σώμα

Είτε το αποτέλεσμα είναι σωματικά σοβαρό είτε όχι, η αυτοκτονία είναι μια επίθεση του ίδιου του ατόμου στο δικό του σώμα και πνεύμα. Η στάση του εφή-

βου προς το σώμα του έχει επηρεαστεί από τη στάση των γονιών του προς αυτό και από το χειρισμό ή τη φροντίδα των λειτουργιών του. Στην εφηβεία, το σώμα μπορεί να μισείται ή να δέχεται επίθεση, επειδή περιέχει τη σεξουαλική ταυτότητα του εφήβου, τις συνειδητές και ασυνείδητες ερωτικές του ανάγκες και φαντασιώσεις, τις οποίες ο έφηβος δεν έχει κατορθώσει να ενσωματώσει ή να συμβιβαστεί μαζί τους. Ο έφηβος μπορεί να αισθάνεται υποχρεωμένος να απορρίψει τη βοήθειά μας εξαιτίας του φόβου εξάρτησης. Η εξάρτηση μπορεί να διώνεται σαν επιθυμία για την παθητική φροντίδα του σώματός της πρώιμης παιδικής ηλικίας η οποία, στην εφηβεία, συνδέεται με σεξουαλική διαστροφή και αιμομιξία. Αυτοτιμωρούνται μεμφόμενοι το σώμα τους και επιτιθέμενοι σε αυτό.

Σύντομη κλινική παρουσίαση

Το υλικό που ακολουθεί προέρχεται από τις πέντε πρώτες συνεντεύξεις με μια κοπέλα 19 ετών. Η Σούζαν, όπως θα την ονομάσω, δεν ήθελε να κάνει θεραπεία αλλά, τελικά, δέχθηκε. Ήταν ξανθή, παχουλή και ελκυστική και, μερικές φορές, μπορούσε να γίνεται πολύ προκλητική. Την είχε στείλει στο Κέντρο ο οικογενειακός της γιατρός γιατί την τρομοκρατούσε η ιδέα να βγει από το σπίτι, μακριά από τη μητέρα της και τη θασάνιζαν σκέψεις σχετικά με δύο θίαιες επιθέσεις που είχε δεχθεί σε ηλικία 16 και 19 ετών. Μια απόπειρα αυτοκτονίας ακολουθήσε σύντομα μετά από τη δεύτερη επίθεση.

Πρώτη συνέντευξη: Η Σούζαν είπε ότι, μετά από τις θίαιες επιθέσεις, αισθανόταν ασφαλής μόνο στο σπίτι. Όταν ήταν στη δουλειά, ένοιωθε επιτακτικά την ανάγκη να τηλεφωνά συχνά στη μητέρα της, κάθε μέρα. Σε κάθε δεύτερη πρόταση αναφερόταν στη «Μαμά». Δεν μπόρεσε ποτέ να σπάσει το βρεφικό δεσμό με τη μητέρα της. Η εντύπωσή μου ήταν ότι

επιζητούσε να εγκαταλείψει τη σεξουαλικότητά της και να γίνει ένα μικρό άρρωστο κοριτσάκι, ένα θύμα, το οποίο η μητέρα της θα έπρεπε να φροντίζει. Η Σούζαν επέμενε ότι ήταν άρρωστη μόνο και μόνο γιατί υπήρξε δύο φορές θύμα βίαιης επίθεσης και ότι η απόπειρα αυτοκτονίας ήταν απλώς για να ξεφύγει από τον φόβο της μήπως και της ξαναεπιτεθούν.

Άλλες φορές κατηγορούσε τη μητέρα της, που δεν την συμπόνεσε για τη δεύτερη επίθεση. Μου είπε ότι ήταν πάντοτε άτυχη και ότι, από παιδί, ήταν επιρρεπής στα ατυχήματα.

Δεύτερη συνέντευξη: Η Σούζαν έφθασε με πρησμένο σαγόνι και μου μίλησε για τις προηγούμενες οδοντιατρικές της συμφορές, τις οποίες συμερίστηκα και υπέδειξα ότι ήθελε να ανακαλύψει αν εγώ θα τη συμπονούσα ή θα ήμουν σαν τη μητέρα της και θα την κατηγορούσα. Μου προσέφερε μια ζωντανή αφήγηση ατυχημάτων ή σχεδόν καταστροφών του παρελθόντος και μετά προχώρησε στον «Θάνατο» –το θάνατο ζώων του σπιτιού, εντόμων και ανθρώπων! Έμοιαζε να έχει τη φαντασίωση ότι όταν έθαβε ποντίκια, έντομα κ.τ.λ., με κάποιο τρόπο τα αποκαθιστούσε, τα ξαναζωνάλευε. Για τη Σούζαν, ο θάνατος δεν ήταν τελικός! Για μεγάλο χρονικό διάστημα έτρεφε συναισθήματα απόρριψης, και μνησικακίας, γιατί ο νεκρός παπούς της και ένα πολύ αγαπημένο της ζώακι δεν είχαν ποτέ επιστρέψει σε κείνην. Μου είπε ότι δεν της αρέσει η ατίθαση γάτα της που σκότωνε ποντίκια και πουλιά. Της είπα ότι προσπάθησε να τιθασεύσει ή να ηρεμήσει το άγριο μέρος του εαυτού της με τα υπνωτικά χάπια με τα οποία επιχείρησε να αυτοκτονήσει και ότι ήλπιζε πως το μέρος του εαυτού της που είναι το «πράο, καλό κοριτσάκι» θα επέστρεφε στη ζωή. Τότε, όπως και συχνά από κει και πέρα, προσπάθησα να τη φέρω σε επαφή με την πραγματικότητα του θανάτου και την ευθύνη της για τα ατυχήματα και την

απόπειρα αυτοκτονίας.

Τρίτη συνέντευξη: Κάρφωσε τα μάτια της πάνω μου, χωρίς να τα ανοιγοκλείνει. Ένοιωσα άβολα. Αισθάνθηκα ότι μιλούσα πάρα πολύ απέναντι στη σιωπή της. Εξέφρασα την εντύπωσή μου ότι, με τον τρόπο αυτό, ανταποκρίνονται στη δυσκολία της να μιλήσει και αναρωτήθηκα αν ήταν σιωπηλή και με άλλους. Απάντησε: «η Μαμά είναι αυτή που δεν μιλάει» και ότι η ίδια μιλούσε πολύ απέναντι στην αποδοκιμαστική σιωπή της μητέρας, που η Σούζαν δεν μπορούσε ν' αντέξει. Μου είπε επίσης ότι η μητέρα χρησιμοποιούσε τη σιωπή για να τιμωρήσει την οικογένεια και ότι είχε σταματήσει να μιλά στη Σούζαν μετά από την απόπειρα αυτοκτονίας. Τώρα μπορούσα να καταλάβω τη δική μου πολύ έντονη εκδραμάτιση στην αντιμεταβίβασή. Είχα παρακολουθήσει τον εαυτό μου να χρησιμοποιεί την απεγνωσμένη ομιλία της Σούζαν απέναντι στην τιμωρητική σιωπή της μητέρας, που τώρα ήταν και της Σούζαν.

Η σιωπή απέκτησε σταθερό σχήμα στην έναρξη των αρχικών μας συνεντεύξεων. Αν μιλούσα εγώ πρώτη, με βίωνε σαν παρεμβατική, επιθετική και επικριτική. Αν δεν έλεγα τίποτα, αισθανόταν εγκαταλελειμμένη. Της το είπα και υπέδειξα ότι λαχταρούσε να πάω να την βρω, να τη θγάλω από την απορριπτική της σιωπή και να τη βοηθήσω. Η Σούζαν μπορούσε τώρα να μου αφηγηθεί πώς, όταν ήταν μικρή, συνήθιζε να μαζεύει τα πράγματά της σε μια κουκλίστικη θαλίτσα και να το σκάει από το σπίτι, να πηγαίνει στο βάθος του κήπου, όπου λαχταρούσε να ανησυχήσει η μητέρα της και να πάει να τη βρει. Είπε, με πολλή θλίψη, ότι ποτέ η μητέρα της δεν κατάλαβε ούτε καν ότι έλειπε.

Η ανάγκη της Σούζαν για το ρόλο του θύματος γινόταν όλο και πιο σαφής. Τη βοηθούσε να απαρνηθεί την ευθύνη για τη δική της διέγερση και επιθετικότητα. Έμαθα ότι ήταν μια διαρκής πηγή μπε-

λάδων για τη μητέρα της, εξαιτίας της υπερβολικής της προδιάθεσης για ατυχήματα, πιθανώς, είπε, επειδή ήταν ένα «τρομερό αγοροκόριτσο», επιδέξια στο κρίκετ και στην πυγμαχία. Επιπλέον, μου είπε ότι είχε μια έντομη σχέση με ένα μεγαλύτερο αδελφό της ο οποίος, σαδιστικά και εν μέσω μεγάλης διέγερσης και των δυο τους και φόβου δικού της, της επιτίθετο σωματικά. Το πιο ερεθιστικό στοιχείο αυτού του παιχνιδιού ήταν να πηδάει ο αδελφός της επάνω της, εκεί που δεν το περίμενε, και να τη ρίχνει κάτω. (Ο αδελφός ήταν παραπτωματικός και το πρότυπο για τους μελλοντικούς της φίλους).

Τελικά, κατόρθωσε να μου πει πως την τρομοκρατούσε η ιδέα ότι, με κάποιο τρόπο, είχε προκαλέσει η ίδια τις δύο βίαιες επιθέσεις. Αφηγήθηκε πώς είχε παλέψει με το ασυνείδητό της κατά τη διάρκεια των επιθέσεων, ενώ, συγχρόνως, λαχταρούσε τη φοβερή παράδοση, η οποία, όπως το φοβόταν, θα σήμαινε ένα τρομακτικό θάνατο.

Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Έδωσα, ως παράδειγμα, αποσπάσματα από τις πρώτες πέντε συνεντεύξεις, για να εξηγήσω μερικές από τις συγκρούσεις που υπήρχαν πίσω από την παρόρμηση της Σούζαν να αναζητά ανακούφιση, από την ενυπάρχουσα ένταση, με επιθέσεις στο σώμα της. Η απειλή της αυτοκτονίας ή της διακοπής της θεραπείας ήταν πάντοτε έντονα παρούσα στη διάρκεια της συνεργασίας μας. Την έκτη εβδομάδα, μάλιστα, έφυγε για δύο εβδομάδες ακριβώς πριν από τις δικές μου προγραμματισμένες διακοπές και δεν επέστρεψε παρά μόνον όταν ήρθα σε επαφή μαζί της. Είπε ότι αυτό που την εμπόδιζε να αυτοκτονήσει ήταν το ερώτημα, που επίμονα της έθετα, αν δηλαδή πραγματικά επιθυμούσε να πετάξει τη ζωή της χωρίς να γνωρίζει τι ήταν αυτό που ανελέητα την οδηγούσε στο θάνατο.

Τελικά, θέλω να μοιραστώ μαζί σας την κατανόηση που κέρδισα από τις πέντε αυτές συνεντεύξεις, για την απόπειρα αυτοκτονίας και τους προδρόμους της κατά την παιδική ηλικία. Πιστεύω ότι οι δυο βίαιες επιθέσεις έφεραν στην επιφάνεια την απωθημένη αιμομικτική ερωτική διέγερση, που είχε νοιώσει η Σούζαν με τον αδελφό της. Στην παιδική ηλικία, είχε βρει μια συμβιβαστική λύση στα ατυχήματα αυτοτραυματισμούς και στο ρόλο του θύματος, για να μπορέσει να διατηρήσει το ενδιαφέρον της μητέρας της και να μετριάσει την ενοχή της (ήταν Καθολική). Μέρος αυτής της λύσης συνεπάγεται την άρνηση της θηλυκής της ταυτότητας. Την έλλειψη συμμόνειας της μητέρας, μετά από τη δεύτερη επίθεση, καθώς και κατά τα ατυχήματά της παιδικής ηλικίας, η Σούζαν την είχε ασυνείδητα ερμηνεύσει σαν κατηγορία για τα ατυχήματα αυτά, τα οποία αντιπροσώπευαν τα κρυφά παιχνίδια με τον αδελφό της. Ήταν διαρκώς σε δίλημμα: από τη μια έπρεπε να αποδεχθεί την σεξουαλικότητα της, που την αισθανόταν αμαρτωλή και να εγκαταλείψει απορρίψει τη μητέρα για έναν άνδρα, ή, από την άλλη, να κρατήσει τον «καλό» δεσμό μητέρας-κόρης, απαλλασσόμενη από την «κακία» και τη σεξουαλικότητά της, που, με τη σειρά τους, την έκαναν να μισεί τη μητέρα η οποία έμοιαζε να απαιτεί ακριβώς αυτό. Το προηγούμενο θράδυ της απόπειρας, η Σούζαν είχε προκαλέσει ένα καυγά με την μητέρα της. Ήταν γεμάτη θυμό για τη μητέρα της η οποία, όπως πίστευε η Σούζαν, τη θεωρούσε υπεύθυνη για τις επιθέσεις που η ίδια η Σούζαν, ασυνείδητα, βίωνε σαν ερωτικές. Ήταν αναγκασμένη να καταστρέψει το ερωτικό της σώμα, που προκάλεσε τέτοιες φοβερές συγκρούσεις αλλά, με αυτό τον τρόπο, οδηγείτο ασυνείδητα να προκαλέσει στον εαυτό της –και έτσι να διώσει μια για πάντα– τον οργασμικό θάνατο, που τόσο φοβόταν και που, ταυτοχρόνως, τη διήγειρε. Φα-

νταζόταν τον εαυτό της νεκρό, να παρακολουθεί τις τρομερές τύψεις της μητέρας της.